

**انقلاب‌های خاورمیانه و شمال آفریقا در هفته گذشته
(۱۶-۲۳ اردیبهشت ۱۳۹۰)**

نام دفتر: مطالعات سیاسی

شماره مسلسل: ۲۶۰۱۰۷۹۲

تاریخ انتشار: ۱۳۹۰/۲/۲۶

تحولات یک هفته اخیر در منطقه خاورمیانه و شمال آفریقا همچنان با روند پرشتاب خود در حال پیمودن مسیر پیچیده و سرنوشت‌ساز خود است. در همین راستا، رقابتی دائمی بین نیروهای داخلی و خارجی برای مدیریت تحولات براساس منافع خود نیز جریان دارد.

برای بررسی مسائل مطرح شده و پیش آمده در هریک از کشورهای خاورمیانه، به مهمترین این تحولات با توجه به هر کشور به صورت جداگانه اشاره می‌شود:

بحرین

مهمترین تحولات روی داده همزمان با ادامه اعتراضات مردمی در بحرین به این شرح است:

۱. سران شورای همکاری خلیج فارس در نشست خود در ریاض تصمیم به تداوم حضور نیروی موسوم به سپر جزیره در بحرین گرفتند.
 ۲. سازمان عفو بین‌الملل در گزارشی دولت حاکم در بحرین را به نقض سازماندهی شده حقوق بشر محکوم کرد.
 ۳. براساس اعلام برخی از نمایندگان کنگره آمریکا، نمایندگان آمریکایی قصد دارند در هفته جاری مسئله نقض حقوق بشر در بحرین را بررسی کنند.
 ۴. با شکایت برخی از فعالان حقوق بشر علیه اقدامات دولت بحرین، حاکم این مجمع الجزایر برای دفاع از خود یک تیم وکالت را به کار گرفت. سازمان خبرنگاران بدون مرز حاکم بحرین را در لیست سیاه غارتگران آزادی مطبوعات قرار داده بود.
 ۵. دولت انگلیس پس از سکوتی سنگین در قبال تحولات بحرین از نقض حقوق بشر در این مجمع‌الجزایر ابراز نگرانی کرد.
 ۶. عربستان سعودی بر آن است تا در بحرین پایگاه نظامی دائمی احداث کند.
 ۷. براساس اعلام دولت بحرین تا پایان ماه میلادی جاری حالت فوق‌العاده در بحرین به پایان خواهد رسید.
- از تحلیل مسائل بحرین چنین برمی‌آید که همزمان با تلاش عربستان جهت سرکوب قیام مردم بحرین، با تداوم این قیام و اعلام موضع برخی از سازمان‌ها و نهادهای بین‌المللی، کشورهایمانند آمریکا و انگلیس نسبت به تحولات آن واکنش نشان داده‌اند. به نظر می‌رسد در حال حاضر مقامات سعودی برآنند تا دیدگاه غلبه بر اعتراضات مردمی در بحرین را القا کنند و از سوی دیگر با فشار سازمان‌های بین‌المللی، دولت قصد دارد تا شرایط را عادی جلوه دهد.

یمن

اعتراض‌ها در یمن گسترش یافت و طرفداران علی عبدالله صالح و مخالفان به عرض اندام خیابانی علیه هم پرداختند. در این اعتراض‌ها همچنان تعدادی از مخالفان کشته و زخمی شدند. مهمترین تحولات یمن در هفته گذشته به شرح ذیل بود:

۱. طرح شورای همکاری خلیج فارس برای پایان بحران در یمن به دلیل مخالفت دولت و مخالفان راه به جایی نبرد. در این طرح انتقال آرام قدرت پیش‌بینی شده بود.
۲. قطر از طرح شورای همکاری خلیج فارس برای بحران یمن عقب‌نشینی کرد. این اقدام مورد استقبال دولت یمن قرار گرفت.
۳. رئیس‌جمهور یمن در سخنرانی هفتگی خود تأکید کرد همچنان در قدرت باقی خواهند ماند و حاضر به کناره‌گیری نیست.

۴. در سطح بین‌الملل نیز برخی از کشورهای اروپایی مانند فرانسه از نقض حقوق بشر توسط دولت صالح انتقاد کردند. به نظر می‌رسد بحران یمن و مبحث قدرت در این کشور همچنان ادامه داشته باشد. فشار عربستان برای حفظ صالح و رژیم او به شدت ادامه دارد و تا زمانی که این حمایت و فشار وجود داشته باشد نتیجه‌ای عاید انقلاب آرام مردم این کشور نخواهد شد.

لیبی

تحولات در لیبی با تلاش برای هلاکت سرهنگ قذافی توسط ناتو وارد مرحله تازه‌ای شد. درگیری‌ها در لیبی با توجه به تداوم حملات هوایی در این کشور همچنان ادامه داشت، اما هیچ‌یک از طرفین توان غلبه بر دیگری را نداشتند. در مورد مهمترین تحولات این کشور می‌توان موارد ذیل را برشمرد:

۱. محمود جبرئیل رئیس شورای مجلس انتقالی لیبی به آمریکا سفر کرد. آنچه که در مورد سفر وی گفته می‌شود اقدام برای جذب پول‌های هنگفت متعلق به قذافی برای دولت انقلابی است. وی در این سفر با مقامات مختلف امنیتی و سیاسی در واشنگتن دیدار و گفتگو می‌کند.

۲. رئیس سیاست خارجی اتحادیه اروپا اعلام کرد به‌زودی نماینده این اتحادیه راهی بنغازی خواهد شد.

۳. سفر مصطفی عبدالجلیل از رهبران شورای ملی انتقالی لیبی به لندن و افتتاح اولین دفتر خارجی انقلابیون در این شهر.

۴. براساس اعلام سناتور جان کری، آمریکا مقداری از اموال لیبی که در این کشور ضبط شده را در اختیار انقلابیون این کشور قرار خواهد داد.

۵. روسیه گروه تماس لیبی را غیرقانونی خواند و خواستار گفتگوی مستقیم مخالفان و دولت تحت فرمان سرهنگ قذافی شد.

۶. راسموسن دبیرکل ناتو در اظهارنظری گفت که تنها راه حل پایان بحران در این کشور سیاسی است و نه نظامی.

۷. ایتالیا اعلام کرد به‌صورت رسمی وارد نبردهای هوایی در لیبی شده است.

۸. دادگاه کیفری بین‌المللی برای قذافی در طول هفته جاری حکم بازداشت صادر می‌کند.

با توجه به مجموعه تحولات روی داده در لیبی به نظر می‌رسد در پیش گرفتن راهکار سیاسی با پشتوانه دیدارهای دیپلماتیک، حمایت‌های مالی، افزایش حملات هوایی و بالاخره صدور حکم بازداشت سرهنگ قذافی رویکردی باشد که غربی‌ها برای لیبی تدارک دیده‌اند. شورای ملی انتقالی لیبی نیز در حال حاضر همکاری بیشتر با ناتو و غرب را تنها راه برای خروج از بن‌بست پیش آمده و کوتاه کردن دوره جنگ می‌داند. در عین حال غربی‌ها به تعلل هدفمند خود در مورد لیبی ادامه می‌دهند.

مصر

مردم مصر با حضور مداوم در خیابان‌ها خواستار دستیابی به تغییرات حقیقی در کشور خود بودند و محاکمه مفسدان اقتصادی را از دولت موقت می‌خواستند. مهمترین تحولات این کشور را می‌توان به شرح ذیل برشمرد:

۱. تداوم آشوب‌های قومی با حمایت جریان‌های افراطی وهابی و قبطی‌های مسیحی تندرو.

۲. تلاش برای محاکمه مبارک دیکتاتور اسبق مصر و پافشاری برخی از کشورهای عربی به‌خصوص عربستان جهت آزادی و تبرئه وی.

۳. نخست‌وزیر دولت موقت مصر در ادامه رایزنی‌های خود بار دیگر راهی منطقه خلیج فارس شد و از کویت و امارات متحده عربی دیدار کرد.

۴. دولت موقت مصر در تلاش برای بازگشایی گذرگاه رفح رایزنی‌های خود را شروع کرد. این کشور همچنین اعلام کرد سفارت خود در باریکه غزه را بار دیگر بازگشایی می‌کند.

۵. مقامات مصری همچنان بر تمایل خود برای گسترش روابط با جمهوری اسلامی ایران تأکید می‌کنند.

۶. مشاور نخست‌وزیر رژیم صهیونیستی جهت دیدار با مقامات مصری راهی قاهره شد. مهمترین موضوع این دیدار بازگشایی گذرگاه رفح و تداوم همکاری‌های امنیتی و آزادی «گلعاد شالیت» سرچوخته اسیر اسرائیلی بود.

۷. مصر با معرفی سفیر جدید اسرائیل در این کشور موافقت کرد.

به نظر می‌رسد همزمان با تلاش مصری‌ها برای بازگشت به شرایط عادی، دست‌هایی در کار است تا این کشور را ناآرام کند. در همین حال مصری‌ها تلاش دارند تا سیاست جدیدی را در عرصه منطقه به کار گیرند که اصل آن بر تعامل با همه کشورها و دولت‌ها است.

سوریه

تحولات در سوریه در سایه اخبار ضد و نقیض از این کشور قرار دارد. درگیری‌ها در شهرهای مختلف این کشور میان نیروهای امنیتی و ارتش با افراد مسلح ادامه دارد. مهمترین تحولات روی داده در این کشور را می‌توان به این صورت برشمرد:

۱. ارتش سوریه برای آرام کردن اوضاع وارد شهرهای ناآرام از جمله درعا، حمص و بانیاس شد.
۲. اتحادیه اروپا تحریم‌هایی را علیه سوریه و برخی مقامات آن اعمال کرد، مسدود کردن دارایی‌های سوریه، تحریم تسلیحاتی و ایجاد محدودیت در سفر به اروپا از جمله مواردی است که در تحریم علیه سوریه و مقامات آن آمده است.
۳. وزیر امور خارجه آمریکا از اعمال فشارهای بیشتر بر سوریه خبر داد.
۴. سرگئی لاوروف وزیر امور خارجه روسیه نسبت به هرگونه دخالت احتمالی غربی‌ها در امور داخلی سوریه هشدار داد.
۵. اردوغان نخست‌وزیر ترکیه موضع شدیدی را علیه سوریه اتخاذ کرد. وی از اسد خواست تا صدای مردم و حق آنها برای دمکراسی را بشنود.

۶. در هفته اخیر گزارش‌هایی مبنی بر دخالت کشورهای عرب حوزه خلیج فارس در آشوب‌های سوریه فاش شد. برخی از این کشورها از فرانسه خواسته بودند تا به سوریه حمله شود و هزینه جنگ را آنها پرداخت خواهند کرد.

۷. وزیر اطلاع‌رسانی سوریه اعلام کرد گفتگوهای آشتی ملی در این کشور برگزار خواهد شد.

در مورد تحولات سوریه می‌توان گفت درحالی که دولت این کشور در تلاش است تا اوضاع را آرام کند، در خارج از این کشور برای انزوای سوریه و اعمال تحریم‌های بیشتر تلاش می‌شود. به نظر می‌رسد دولت سوریه برای گذار از این بحران به زمان بیشتری نیاز داشته باشد. مقامات این کشور در هفته‌ای که گذشت اعلام کردند بر ناآرامی‌ها غلبه کرده‌اند.

فلسطین

فلسطینی‌ها پس از امضای توافقنامه آشتی ملی برای اجرایی کردن بندهای آن تلاش می‌کنند، اما مهمترین تحولات فلسطین را می‌توان به این صورت برشمرد:

۱. اظهارات خالد مشعل رهبر حماس در مورد ضرورت فرصت یکساله به مذاکرات سازش.
 ۲. مسافرت محمود عباس به اروپا جهت جلب نظر مقامات کشورهای اروپایی در راستای حمایت از آشتی ملی فلسطین و به رسمیت شناختن کشور مستقل فلسطینی.
 ۳. اعلام همزمان نگرانی و همراهی رژیم اسرائیل از توافق آشتی ملی فلسطین.
 ۴. بازگشایی تدریجی گذرگاه رفح به‌عنوان پاداش امضای توافق آشتی ملی به حماس.
 ۵. جورج میچل فرستاده اوپاما در خاورمیانه استعفا کرد و دیوید هیل به‌جای وی منصوب شد.
- به نظر می‌رسد فلسطینی‌ها در شرایط فعلی منطقه بر آن هستند تا به هماهنگی بیشتری دست پیدا کنند. هنوز مشخص نیست چه عواملی باعث شد تا رئیس دفتر سیاسی حماس از موافقت خود با مذاکرات سازش سخن بگوید.

تونس

تحولات تونس در سایه پس‌لرزه‌های انقلاب سال گذشته این کشور قرار دارد تا جایی که درگیری‌ها با پلیس این کشور ادامه یافت و مردم خواستار انقلاب واقعی در کشور خود بودند. مقامات غربی همچنان تونس را مقصد سفرهای خود قرار داده‌اند و وزیر امور

خارج فرانس در این راستا به تونس سفر و با مقامات آن دیدار کرد. راشد الغنوشی رهبر اسلام‌گرای تونس با مشکوک خواندن رفتار دولت این کشور نسبت به انحراف انقلاب در این کشور هشدار داد.

شورای همکاری خلیج فارس

شورای همکاری در نشست سران خود در ریاض بار دیگر بر مواضع پیشین خود تأکید کرد:

۱. حمایت از تداوم اشغال بحرین توسط ارتش سعودی و امارات.
۲. دعوت از اردن و مراکش برای پیوستن به شورای همکاری خلیج فارس.
۳. ارائه طرح جدیدی برای بحران یمن که با مخالفت دولت و مخالفان مواجه شد.
۴. اعلام مجدد در مورد ادعاهای ارضی امارات علیه ایران و متهم کردن جمهوری اسلامی ایران در دخالت در امور کشورهای عضو این شورا. به نظر می‌رسد اعضای شورای همکاری خلیج فارس که در پی تحولات اخیر در منطقه به شدت احساس ضعف می‌کنند، نیاز به متحدان هم‌شکل دارند. دعوت از اردن و مراکش به‌عنوان دو کشور پادشاهی برای پیوستن به شورا، نشان از رویکرد دیگری نیز دارد و آن نیز ناامیدی از نقش اتحادیه عرب است که با توجه به وقوع انقلاب‌های صورت گرفته، از این زمان به بعد نمی‌تواند با نظام‌های پادشاهی و خواست آنها کنار بیاید. به نظر می‌رسد با پیوستن اردن به جمع کشورهای شورای همکاری خلیج فارس باید از عنوان دیگری برای این شورا استفاده کرد.

اردن

کشور پادشاهی اردن همچنان تلاش می‌کند از ورود انقلاب‌های عربی به کشور جلوگیری شود و از این رو اقدام به اجرای سیاست کنترل تحولات کرده است. احزاب اردنی نیز برای تداوم مخالفت‌های خود با نظام این کشور «جبهه ملی برای اتحاد مخالفان رژیم» را تشکیل دادند. مهمترین تحول، اما در مورد اردن پیوستن آن به مجموعه شورای همکاری خلیج فارس بود.

با توجه به موارد برشمرده شده در بالا، تحولات در منطقه خاورمیانه همچنان به روند رو به رشد خود ادامه خواهد داد و در این رابطه کشورهای فرامنطقه‌ای که دارای امتیازات گسترده‌ای در کشورهای عربی هستند، به تلاش‌های خود جهت کنترل و یا نفوذ در میان مردم معترض و تشکلهای آنها ادامه می‌دهند. در این میان نقش عربستان سعودی به‌عنوان بزرگ‌ترین بازنده این تحولات قابل چشم‌پوشی نیست. عربستان به‌صورت رسمی در تلاش است تا به هر وسیله ممکن در برخی از انقلاب‌ها نفوذ کرده، آنها را به انحراف بکشد، یا به شدت با آن مقابله کند، مانند بحرین و یا اینکه دست به اقدامات تحریک‌آمیز علیه دولت‌های عربی بزند مانند مصر و یا مانند سوریه مردم را علیه دولت بشوراند.

در بعد دیگر تحولات روی داده در خاورمیانه باید به نقش قدرت‌های فرامنطقه‌ای اشاره کرد. این قدرت‌ها با دو دیدگاه کاملاً متفاوت اوضاع منطقه را مورد بررسی قرار داده‌اند، آمریکا و متحدانش در تلاش مستمر برای تأثیرگذاری بر انقلاب‌های شکل گرفته بودند و از سوی دیگر با سخت‌تر کردن مواضع خود در برابر برخی کشورها مانند سوریه و دولت سرهنگ قذافی تلاش کرد دیدگاه خود در مورد این دو کشور را به پیش ببرد.

در نقطه مقابل، روسیه و چین در تلاش بودند که ضمن گسترش انتقادات خود در مورد عملکرد ناتو و کشورهای غربی در لیبی نسبت به تکرار الگوی مداخله در لیبی برای سوریه هشدار دادند. این تعارض دیدگاه باعث شد تا عملاً در مورد سوریه و مسائل پیش آمده در این کشور شورای امنیت سازمان ملل نتواند اقدامی انجام دهد، اما اروپا و آمریکا برخی اقدامات یکجانبه را علیه این کشور و به‌خصوص مقامات آن شکل دادند.

اروپا اما در این میان سعی در جذب بیشتر مخالفان در لیبی داشت. کشورهای اروپایی با توجه به منافع خود و همچنین بیانیه سازمان‌های حقوق بشری در مورد تحولات منطقه تصمیم‌گیری و موضع‌گیری کردند.